

Тухлиев Б.К.,
иқтисод фанлари номзоди, доцент,
«Солиқлар ва сугурта иши»
кафедраси мудири, ТДИУ.
Tukhlievb @ mail.ru

ПАНДЕМИЯ ШАРОИТИДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

ISSUES OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF INVESTMENT ACTIVITIES IN A PANDEMIC

Аннотация. Ушбу мақолада пандемия ва ундан кейинги шароитда инвестицион фаолиятни ташкил этиши, уни инвестициялаш манбаларини шакллантириши, қулай инвестицион муҳит яратиши, миллий иқтисодиётни ривожлантиришида инвестицион фаолиятга таъсир этувчи омилларни ўрганиши ва ҳисобга олиши, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятини такомиллаштириши, ўзига хос хусусиятлари бўйича ўрганишлар асосидаги муҳокама ва ҳулосаларни шакллантириши.

Таянч сўзлар: инвестиция, асосий капитал, инвестицион муҳит, инвестицион жозибадорлик инновация, ялпи ички маҳсулот, инвестор, инвестицион фаолият, инвестицияларни молиялаштириши.

Аннотация. В данной статье рассматриваются и заключаются особенности организации инвестиционной деятельности в условиях пандемии и ее последствий, формирование источников инвестирования, создание благоприятного инвестиционного климата, изучение и учет факторов, влияющих на развитие национальной экономики.

Ключевые слова: инвестиции, основной капитал, инвестиционная среда, инвестиционная привлекательность инноваций, валовой внутренний продукт, инвестор, инвестиционная деятельность, финансирование инвестиций.

Abstract. This article discusses and concludes on the peculiarities of the organization of investment activities in the pandemic and its aftermath, the formation of sources of investment, the creation of a favorable investment climate, the study and accounting of factors influencing the development of the national economy, improving the activities of enterprises with foreign investment.

Keywords: investment, fixed capital, investment environment, investment attractiveness innovation, gross domestic product, investor, investment activity, investment financing.

Инвестицион фаолият самарадорлик даражаси кўп жихатдан яратилган инвестицион муҳит доирасида у ёки бу лойиҳани амалга оширишга йўналтирилган капитал маблағларнинг даромаддорлигига боғлиқ. Бозор иқтисодиёти шароитида инвестиция ресурсларини жойлаштириш ва улардан самарали фойдаланиш учун инвестицион муҳит

умумий мезон бўлади. Қулай инвестицион муҳит инвестициялардан самарали, манзилли ва мақсадли фойдаланиш имкониятини яратади.

Қулай инвестицион муҳит мамлакатга капитал олиб келишни рағбатлантиради, инвесторлар фаоллигини оширади, акс ҳолатларда, қулай инвестицион муҳит шаклланмасдан инвестицион хавф даражаси ортиб боради, капиталнинг ташқарига чиқиб кетиши кучаяди ва натижада инвестицион фаолият сўна бошлайди.

Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, «Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция – бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юраги, десак, муболаға бўлмайди» [1].

Бироқ, пандемия ва унинг тарқалишига қарши қаратилган чеклов чоралари дунё иқтисодиётига кескин ва сезиларли даражада зарар етказди. Мутахассисларнинг таъкидлашича, ишлаб чиқариш суръатларининг бундай кескин пасайиши Иккинчи жаҳон уруши давридан бери биринчи марта кузатилмоқда. Жаҳон Банкнинг шу йил июнь ойидаги тахминларига кўра, 2020 йили дунё иқтисодиёти 5,2 фоизга қисқариши кутилмоқда. Аҳоли жон бошига даромадлар миқдори 3,6 фоизга камайиб, бунинг натижасида ер юзининг миллионлаб аҳолиси қашшоқликка юз тутиши мумкин.

Ривожланган давлатларда иқтисодий фаоллик 7 фоизга, ривожланаётган мамлакатларда 3 фоизга камайиши тахмин қилинмоқда. Жорий йилда Европа минтақасида ишлаб чиқариш ҳажми 10 фоизгача қисқариши, АҚШ ва Япония каби давлатлар ўзларининг 6,1 фоизгача бўлган ялпи ички маҳсулотларини йўқотиши мумкин. Шарқий Европа ва Марказий Осиё минтақасида иқтисоднинг ўртача 4,7 фоизга, Россияда 6 фоизга қисқариши кутилмоқда.

БМТнинг савдо ва ривожланиш бўйича конференцияси (ЮНКТАД) тахминларига кўра, пандемиянинг салбий оқибатлари 2020–2021 йилларда дунё миқёсида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмининг 40 фоизгача қисқаришига олиб келиши мумкин. Бу сўнгги 20 йил ичидаги энг паст кўрсаткич ҳисобланади [2].

Дарҳақиқат, Ўзбекистон иқтисодиётига ҳам пандемия ўз оқибатларини кўрсатмай қолмади. 2020 йилнинг январь-сентябрь ойларида инвестицион фаолликни пасайгани кузатилиб, асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар ҳажмини ўтган йилнинг мос даврига нисбатан ўсиш суръати 91,3 % ни ташкил этади.

2020 йилнинг январь-сентябрь ойларида 138,1 трлн.сўм асосий капиталга инвестициялар ўзлаштирилиб, уларнинг 63,7 % и ёки 88,0 трлн.сўми жалб этилган маблағлар ҳисобидан молиялаштирилган бўлса, корхона, ташкилот ва аҳолининг ўз маблағлари ҳисобидан 36,3 % ёки 50,1 трлн.сўм молиялаштирилди.

Жами инвестициялар ҳажмида, марказлашган молиялаштириш манбалари ҳисобидан молиялаштирилган асосий капиталга инвестицияларнинг улуши, ўтган йилнинг мос давридаги улушига нисбатан 6,7 % пунктга пасайиб, 21,8 %ни ёки 30 178,7 млрд.сўмни ташкил этди. Мос равишда марказлашмаган молиялаштириш манбалари ҳисобидан 107 927,9 млрд.сўм ёки жами инвестицияларнинг 78,2 % инвестициялари ўзлаштирилиб, ўтган йилнинг мос давридаги кўрсаткичларга нисбатан 6,7 % пунктга кўпайди [3].

Пандемия ва ундан кейинги шароитда ривожланаётган мамлакатлар олдидаги асосий масалаларидан бири давлат инвестиция сиёсатини белгилашдаги инвестицион муҳитдаги нобарқарорликнинг мавжудлиги. Бугунги кунда инвестицион муҳитга таъсир кўрсатувчи омилларнинг аҳамияти ўзгарди. Инвестицион муҳитнинг ташкил этувчиларидан бири

бўлган инвестицион жозибаторликни баҳолаш билан боғлиқ бўлган мавжуд анъанавий тартиблар ҳақида гап боради.

Мамлакатнинг инвестицион жозибаторлигини баҳолаш бўйича аниқ услубият, бирон бир халқаро қонун билан белгиланмаган, шу боис охириги вақтларда инвестицион жозибаторликка оид кўрсаткичларни ҳисоблаш бўйича турли услубиятлар қўлланмоқда. Айрим иқтисодчилар фикрича, инвестицион жозибаторлик сармояни қўйишдан тушган тушумнинг даражаси орқали аниқланади. Ушбу ёндашув қўллашнинг жуда тор соҳасини қамраб олади, чунки аниқ ва тўғри натижаларни олиш учун инвестициялар риск (хатар) даражаси бир хил бўлган тақдирда амалга оширилиши лозим, бу эса амалда деярли мумкин эмас [4].

Масалан, «Euromoney» журнали инвестиция объектининг инвестицион жозибаторлик рейтингини аниқлаш учун қуйидаги кўрсаткичлар гуруҳидан фойдаланади;

- ▶ иқтисодиёт самарадорлиги,
- ▶ сиёсий хатар даражаси (хавфсизлик ёки хавфлилиқ), қарздорлик ҳолати,
- ▶ қарзни узишга қодирлик,
- ▶ тўлов қобилияти,
- ▶ банк кредитига ижозат мавжудлиги,
- ▶ узоқ муддатли ссуда капиталига ижозат мавжудлиги,
- ▶ форс-мажор вазиятларининг пайдо бўлиш эҳтимоли [5].

Бу каби кўрсаткичларга баҳо бериш орқали инвестицияларнинг мақсадга мувофиқлиги, инвестиция объектининг инвестицион жозибаторлиги ва хавф даражасини аниқлаш мумкин. Булар ўз навбатида муайян бир инвестицион лойиҳа доирасида режалаштирилган инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш ва оширишда муҳим аҳамиятга эга. Инвестициялар самарадорлигини илмий-услубий асосланган тарзда баҳолаш тизими келтирилган бўлиб, улар ишлаб чиқиладиган у ёки бу инвестицион лойиҳанинг мақсадга мувофиқлиги ёхуд самарали эмаслигини аниқлашга ёрдам беради. Демак, хорижий инвестор у ёки бу мамлакат иқтисодиётига инвестиция киритишдан олдин биринчи навбатда ўз капиталининг хавфсизлигини таъминлаш масалаларига асосий эътибор қаратади. Шундан кейин у сарфлаган капиталидан қанча фойда олиш эҳтимоли (мумкинлиги)ни аниқлаш мақсадида тегишли ҳисоб-китоб ишларини амалга оширади. Бундан ташқари у сарфлаётган инвестицияларидан фойдаланиш жараёнида капитал рискига таъсир этувчи қуйидаги омилларни эътиборга олади:

- ▶ мамлакат ичкарисидаги сиёсий барқарорлик;
- ▶ минтақадаги яқин қўшничилик муносабатлари;
- ▶ ҳукуматнинг инвестицион муносабатларни ривожлантириш ва қафолатлашга қаратилган қонун-қоидалари ва рағбатлантириш механизмларининг мукамаллик даражалари.

Инвестицион салоҳият макроиқтисодий хусусиятлар, ҳудуднинг ишлаб чиқариш ресурслари билан тўйинганлиги, барча инфратузилма субъектлари билан таъминланганлиги, кўрсатиладиган барча турдаги хизматларнинг сифати ва нархларининг мақбуллиги, ахборот-технология тизимининг ривожланганлик даражаси, мавжуд шарт-шароитлар ва омиллардан фойдаланиш имкониятларининг яратилганлиги, аҳолининг талаб ва эҳтиёжлари, тўлов қобилиятлари ва бошқа йўналишлар билан боғлиқ муаммоларнинг ҳал этилганлик даражасини ифодаловчи категория ва кўрсаткич сифатида инвестицион фаолият ва инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишда муҳим роль ўйнайди. Бу чора-тадбирлар ва шарт-шароитларнинг етарли даражада амалга оширил-

маганлиги инвестицион хавф даражасининг юқорилигини англатган ҳолда, инвестиция ва ундан келадиган даромадни йўқотиш эҳтимолининг катталигини кўрсатади. Бундай ҳолат табиий равишда мамлакат, ҳудудлар ва хўжалик юритиш субъектларининг инвестицион жозибadorлигига салбий таъсир кўрсатади. Бинобарин, охир-оқибат инвестицион фаолият ва фаоллик самарадорлигини ошириш, муаммоларни ҳал этиш, капитал жалб этиладиган объектнинг инвестицион жозибadorлигини юксалтиришни тақозо этади.

Ўз навбатида инвестицион фаоллик асосий капиталга қўйилган инвестициялардан фойдаланиш даражасини баҳоловчи мезон сифатида инвестицион фаолиятнинг реал (ҳақиқий) ривожланиш ҳолатини акс эттиради. Қулай инвестицион муҳит инвестицион фаолиятни жадаллаштириш ва пировардида иқтисодиёт тармоқ ва соҳаларини юксалтириш, ижтимоий муаммоларни оқилона ҳал этиш, инвестиция объектларининг ишлаб чиқариш самарадорлиги ва экспорт салоҳиятини ошириш борасида муҳим устувор аҳамият касб этади.

Пандемия шароитида инвестицион муҳит инвестицион фаолият стратегиясини ишлаб чиқиш ва жорий этилишига хизмат қилади. Жумладан:

- ▶ пандемия ва ундан кейинги йилларда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қоплаш мақсадида, узоқ вақт ва катта инвестиция маблағлари талаб этмайдиган, қисқа вақтда даромад олиш ва иш ўринларини яратиш имконини берадиган мобил технологик линияларга устуворликни қаратиш, Масалан, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, гўшт ва гўшт ўрнини босадиган маҳсулотларни ишлаб чиқариш масалаларига;
- ▶ маҳаллий инвесторларни рағбатлантириш, қонунчиликда хорижий инвесторларга мўлжалланган енгиллик ва имтиёзларни маҳаллий инвесторлар учун ҳам татбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.
- ▶ устувор деб, саналган соҳалардаги инвестицион лойиҳаларни амалга оширишда ҳам хорижий ҳам маҳаллий инвесторлар учун қонунчилик талаблари 10–20 йилга ўзгармаслигини давлат томонидан қафолатланган тартибларини белгилаш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 28 декабрь.
2. Эминов А. Пандемия ва пандемиядан кейинги давр: хорижий давлатларда инвестиция сиёсати қандай кечмоқда? Адлия вазирлиги ҳузуридаги Ҳуқуқий сиёсат тадқиқот институти ходими.
3. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси «Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати 2020 йил январь-сентябрь» 2020 йил.
4. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион муҳит жозибadorлиги. илмий амалий қўлланма / Ш.И.Мустафакулов. – Т.: «Baktria press», 2017. 320-б.
5. Аладьин В.В. Инвестиционная деятельность субъектов Российской Федерации / В.В. Аладьин. – М.: Социум, 2002. 222. С. 131–132.

Умарова Ш.А.,
старший преподаватель
Ташкентского филиала РЭУ
им. Г.В. Плеханова

ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING DEMOGRAFIK XAVFSIZLIGINI
TA'MINLASHNING POTENTIAL QOBILIYATLARI

POTENTIAL CAPABILITIES OF ENSURING DEMOGRAPHIC
SECURITY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы демографического развития в Республике Узбекистан. Проведенный анализ современных тенденций роста населения, вопросы старения населения, нехватки ресурсов, активизации миграционных процессов в республике позволит выявить направления повышения эффективности демографической политики и формирования ее параметров на перспективу.

Ключевые слова: демография, рождаемость, старение, регион, продолжительность жизни, трудоспособный возраст, миграция.

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasida demografik rivojlanish muammolari haqida so'z boradi. Aholining o'sishining hozirgi tendensiyalari, aholining keksayishi, resurslarning yetishmasligi, migratsiya jarayonlarining intensivlashuvi tahlili respublikada demografik siyosat samaradorligini oshirish va uning kelajakdagi parametrlarini shakllantirish yo'nalishlarini aniqlashga imkon berdi.

Kalit so'zlar: demografiya, tug'ilish, qarish, mintaq, umr ko'rish davomiyligi, mehnatga layoqatli yosh, migratsiya.

Abstract. The article deals with the problems of demographic development in the Republic of Uzbekistan. The analysis of current trends in population growth, issues of population aging, lack of resources, intensification of migration processes in the republic made it possible to identify directions for increasing the effectiveness of demographic policy and the formation of its parameters for the future.

Keywords: demography, fertility, aging, region, life expectancy, working age, migration.

ВВЕДЕНИЕ

Проблема занятости всегда волновала специалистов в области экономики, социологии, философии и представителей других наук. Сегодня эта проблема стоит наиболее остро в Республике Узбекистан и, в частности, в густонаселенных регионах страны.

Известно, что демографическая ситуация в стране характеризуется рядом показателей, аккумулирующих демографические события на данной территории за опреде-